

ВИХОВНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ОСВІТЯН 20–30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розкрито зміст виховного національного ідеалу в художніх творах закарпатських письменників-освітян 20–30-х років ХХ ст., мета якого – формування в молоді національної свідомості й української самоідентичності в період входження регіону до складу Чехословаччини.

Аналіз художніх образів здійснено на основі виокремлення виховних ідеалів, які впроваджувалися в педагогічний процес тогочасної школи через такі напрями розвитку: інтелектуальний, моральний, естетичний, трудовий, релігійно-духовний, патріотичний. Узагальнено роль письменників-освітян досліджуваного періоду (Ю. Боршош-Кум'ятський, К. Вагилевич, А. Волошин, М. Підгірянка) у формуванні молоді інтелігенції передвоєнного Закарпаття.

Ключові слова: виховний ідеал, художній образ, літературний процес, письменники-освітяни.

Постановка проблеми. Літературний процес Закарпаття 20–30-х років минулого століття, попри глибинні суперечності й проблеми, засвідчив динаміку перетворень суспільного життя регіону в різних сферах, зокрема й освітній. Завдяки зусиллям нової, національно свідомої інтелігенції, ядром якої були освітяни, на Закарпатті відбувається складний процес становлення рідномовної школи з українською мовою навчання, що стало поштовхом до пошуку нових ідеалів виховання. Найглибше проблему національного виховного ідеалу, а отже й національної самоідентичності учнівської молоді, розуміли письменники-освітяни: Марко Бараболя (І. Рознійчук), Миколая Божук, Ю. Боршош-Кум'ятський, К. Вагилевич, А. Волошин, А. Ворон, О. Маркуш, Марійка Підгірянка (М. Ленерт (Домбровська)) та ін. Їхні художні твори становлять інтерес для педагогічних досліджень і слугують джерелом збагачення теорії і практики національної системи виховання в сучасних умовах.

З огляду на те, що виховний ідеал – поняття динамічне і в різних народів на різних етапах історичного розвитку набуває конкретного особистісного й суспільного звучання, виникає необхідність вивчення, зіставлення й структурування його компонентів із метою впровадження в сучасний педагогічний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавчі аспекти аналізу художніх творів письменників Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. репрезентовані працями В. Барчан, В. Бірчака, Н. Вигоданець, Л. Голомб, О. Мишанича, М. Мушинки, Н. Ребрик, Н. Ференц, І. Хланти та ін. У цій статті спираємося на дослідження М. Вегеша, Д. Данилюка, О. Довганича, М. Зимомрі, А. Ігната, М. Кляп, Л. Маляр, В. Попа, І. Сенька, які прямо чи опосередковано торкаються педагогічного аспекту літературного процесу Закарпаття, пов'язаного з утвердженням національної української ідеї в художніх творах означеного періоду.

Незважаючи на різноманітність порушених ученими тем і проблем, пов'язаних із літературним процесом Закарпаття 20–30-х років ХХ ст., поки що недостатньо дослідженим залишається внесок письменників-освітян Марка Бараболі, Миколаї Божук, Ю. Боршоша-Кум'ятського, К. Вагилевича, А. Волошина, А. Ворона, О. Маркуша, Марійки Підгірянки та ін. у формування національного виховного ідеалу і впровадження його в практику шкільного навчання та виховання.

Мета дослідження – розкрити зміст і напрями виховного національного ідеалу на прикладі художніх образів у творах закарпатських письменників-освітян 20–30-х років ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У класичній педагогіці суть виховного ідеалу ототожнюється з прикінцевою метою виховання й тлумачиться як наперед спрогнозований результат розвитку й соціалізації особистості, підготовки підростаючого покоління до життя (Г. Ващенко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, І. Харламов). Реалізація виховного ідеалу здійснюється в таких напрямках: інтелектуальному, фізичному, трудовому, моральному, естетичному. Це означає, що художній твір як віддзеркалення соціуму є універсальним засобом формування виховних ідеалів.

Означений нами історичний період розвитку освіти на Закарпатті характеризується дослідниками надто полярно. З одного боку, «Підкарпатська Україна (Русь) – це одна з найщасливіших українських територій під оглядом шкільництва» [9, с. 59], а з іншого – загострення ідеологічної суперечки між трьома основними орієнтаціями підкарпатської педагогічної спільноти (українофільською, русинофільською та русофільською) [10], що спричинилося зміною державності в регіоні відповідно до Сен-Жерменського мирного договору 1919 р.

Нагальним постало питання реформування школи в напрямі національної української: «Ми як робітники науки виховання своєю повинністю ува-

жаєме: визволити дітину од усіх умов, серед котрых не міг би здорово розвинути наш нинішній ідеал людини, и для того и хочеме переробити давню книжну школу на нову діяльну, давню аристократичну на демократичну, школу формалізму на школу науково обосноваву, на школу правди, на школу справді практичну і руську» [6, с. 2].

За таких обставин винятково важливою поставала роль учителя, від національної орієнтації якого часто залежала і мова викладання, і виховний вплив на учня, і, як результат, – формування національної свідомості й самоідентичності. Ініціатором реформування тогочасної школи в напрямі національної української й натхненником учительства на успіх у цій справі був А. Волошин: педагог, священик, письменник і видавець. Навколо нього гуртується прогресивна частина освітян, з-поміж яких і талановиті літератори, що добре усвідомлювали роль художнього слова у вихованні підростаючого покоління, адже, за словами Г. Ващенка, «ідеал людини, притаманний кожному народові, відбивається не лише в його побуті, але й народній творчості і творах письменства» [4, с. 119].

На цьому соціальному тлі передусім актуалізується ідеал учителя-інтелігента, представника нової освіченої генерації, що вийшла з народного середовища і тому прагне врятувати село від нещастя та лихварства. Заангажований в українство, він водночас є лояльним громадянином чехословацького суспільства. У своєму літературному доробку (п'єси «Маруся Верховинка» (1931 р.), «Без Бога ні до порога» (1931 р.) та історична драма «Фабіола» (1942 р.)) А. Волошин пропагує нові засади громадського життя тогочасного села: кредитні спілки, кооперативи, товариства тверезості. Основна мета вищезазначених творів – зацікавити ідеєю просвітництва широке коло краян, якнайшвидше позбутися неписьменності й відсталості.

П'єса «Маруся Верховинка» [5, с. 243–273] переносить читача у віддалене підкарпатське село. В образі Марусі Тисовської, молодої вчительки, втілені найкращі риси людського характеру: чіпкий природний розум, талант, зовнішня і внутрішня краса, якими вона приваблює навіть тих, хто стоїть на перешкоді прогресивним змінам у селі. Твір написано на високій патріотичній ноті, він спонукає бачити все найцінніше в житті на своїй рідній землі. Маруся з гордістю заявляє сільському лихварю Гершку і покручеві Вернеру: «Ми, русини, сини великого народу й довіка будемо ними» [5, с. 245]. У п'єсі розкрито ряд морально-етичних проблем: честь, гідність, вірність, справжнє лицарство, щирість людських стосунків. Наявність або відсутність цих якостей спрямовують дії героїв до добра чи зла, до правди чи неправди.

У другій названій п'єсі «Без Бога ні до порога» [5, с. 274–308] автор, продовжуючи розмову з читачем про непересічні людські цінності, пропагує ще один ідеал – людини-християнина, що сповідує Божі заповіді і вважає їх засобом особистісного

самовдосконалення. Основна ж ідея п'єси – в її назві, оскільки автор стурбований тим, що в 30-і роки освічена сільська молодь поступово відходить від палкої віри в Бога. Головна героїня твору Олена, богобоязна донька заможних селян, переконана: особистий успіх кожного залежить від волі Господа. Фінал п'єси звучить, наче гімн науці і вірі в Бога, які, за переконанням автора, є основою людського щастя й гармонією земного й духовного.

У п'єсі «Без Бога ні до порога» помічаємо синхронізацію, а точніше, аплікацію теологічного й педагогічного розуміння автором досліджуваного феномена, якому в праці «Педагогіка й дидактика» присвячені два розділи – «Поняття й мета виховання», «Ідеали виховання». В основу істинного виховного ідеалу А. Волошин-педагог ставить високу моральність особистості, що закладається вічними християнськими цінностями добра, краси, справедливості: «Не досить знати, що є добро, але потрібна інша сполука, котра жене нас до доброго» [7, с. 3]. Такою «сполукою» виступає Святе Письмо, а християнська етика, вважає А. Волошин-священик, стоїть над народами й державами, і тільки вона може забезпечити українському народові почесне місце в родині цивілізованих націй.

Наступний виховний ідеал – образ селянина-трударя, заможного й богобоязного, котрий не цурається просвіти і таким чином здобуває засіб облагороджувати власну землю. Вона для нього – найвища цінність не тільки матеріального, але й духовного плану. Земля, батьківська хата з її незгасним родинним теплом – це та особистісно-ціннісна основа, на якій формується гуманне начало людини.

Найвиразніше цей ідеал постає у творчості талановитої дитячої письменниці Марійки Підгірянки, яка народилася 1881 р. на Прикарпатті, а з 1919 р. вчителювала в підкарпатських селах. У 20-і роки вийшли друком такі її поетичні збірки: «Гостина Святого Миколая на Підкарпатській Русі» (1920 р.), «Вертеп» (1921 р.), «У чужому пір'ю» (1922 р.), «Збірничок віршів для дітей» (1926 р.). Уміщені в них поезії розвивали світогляд юного читача, вчили людяності, щирої любові до батька-матері, поваги до інших людей, виховували естетичне сприйняття довколишнього світу і моральні якості та, що найбільш важливо, з раннього дитинства прищеплювали працелюбність як визначальну рису характеру. У ряді віршів створюється образ юного дбайливого господаря, для котрого, як і для батька-матері, найвища цінність – рідна земля і праця на ній: «Моя землянько, ти ріднесенька, Як твій чар описати?»; «Пасися, Рожанко, абись'ся напасла. Щоб було багато і сиру, і масла»; «І садочок, як віночок, близь хати розведу, Аби гудів рій бджілочок, глядаючи меду»; «Сиві воли, як соколи, коники, як орли, аби вони нашу землю плугами пороли»; «Пожену я кози, пожену Межи густі лози в долину. Підуть мої кози долами. Мої співаночки – верхами» [11, с. 12–15].

Варто підкреслити, що мова поетичних творів Марійки Підгірянки не тільки проста, доступна, але

й багата на влучні епітети, порівняння, метафори, у ній майстерно відтворено закарпатський колорит. За кожною строфою дитяча уява малювала рідні серцю сюжети, пов'язані з природою, побутом, звичаями і традиціями. З педагогічної точки зору, у віршах поетеси представлений близький і зрозумілий зміст виховання для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, що охоплює, крім інтелектуального, морального й трудового, ще й такі напрями, як екологічне, естетичне, патріотичне та ін.

Народна вчителька Марійка Підгірянкa добре розуміла значення живого слова у становленні «маленької людини». Тому й намагалася реалізувати виховні можливості поезій, друкуючи їх у тогочасній періодиці. Високу фахову оцінку творчість поетеси отримала в 1931 р. на сторінках педагогічного журналу «Учитель»: «Вірші М. Підгірянки – це зразкова дитяча поезія. Вона знає дитячу психологію, уміє підійти до дитини й розповісти про красу природи, про тварин і про людей» [8, с. 159].

Отже, поезія Марійки Підгірянки, педагога за покликом серця, свідомо спрямована на виховання загальнолюдських якостей, які формують характер і закладають ціннісний фундамент для подальшого особистісного розвитку. Виховний ідеал, виплеканий поезією Марійки Підгірянки, має яскраво виражений національний характер і формує українську ментальність.

Наприкінці 30-х років у закарпатоукраїнській літературі народжується ще один ідеал – відважний, прийнятий ідеєю української державності й соборності юнак, який готовий навіть пожертвувати власним життям заради високої мети, покладаючи надію на відроджений Київ, що об'єднує всі українські землі. Характерними в цьому плані є поетичні книги «З наказу роду» (1938 р.) і «Кров кличе» (1938 р.) поета-освітянина, учителя Рахівської горожанської школи Ю. Боршоша-Кум'ятського. Поет щиро вірить, що «...весна полоमितь з леду занози, звістить волю в гуцульські віконця» [1, с. 22], «розп'яту красу» рідного краю врятують новітні лицарі, які йдуть у «пориві дужім». Вони – захисники рідного краю від соціального й національного поневолення та чужорідних елементів. Цей образ-ідеал автор будує не на голому місці: перед його поетичним зором – постать гуцула-горянина, нащадка славетних опришків, гордого й незламного. Незважаючи на постійні нестатки, він зумів зберегти свою зовнішню і внутрішню красу: «...подивися улицями, тільки тут красок» [1, с. 40]. Романтика останнього визвольного бою в «диких степах» із триумфуючою повинню «полків жорстоких» заповнює сторінки книги «Кров кличе». Поет малює образ бійця, готового до будь-яких випробувань:

Суворий отамане,
Ударь на бій,
Ждуть куріні готові
На наказ твій [2, с. 33].

Ідея об'єднання українських земель у єдиній незалежній державі пронизує вірш «Три вітри»

[1, с. 34]. Поет щиро вірить, що зневажена Україна перемаже своїх недругів, перекує шаблі на лемеші – і «на пожарищах жорстоких повстань» розквітне нове, щасливе життя. Навіть у пейзажних замальовках поет вихлопує патетику розбурханої, патріотично налаштованої душі: «...Спраглим серцем, мій друже, послухать пристань: На степах свище вітер громами повстань» [1, с. 36].

Аналізовані збірки не були випадковими й зайвими у творчості Ю. Боршоша-Кум'ятського. Більше того, вони стали тим підмурівком, на якому змушнів і сягнув нових висот його талант – поета й педагога водночас:

Але встояв я, не похитнувся,
Не відрікся від святих ідей
І ще вище духом я зметнувся
У своїй любові до людей [2, с. 5].

З-поміж яскравої плеяди закарпатських літературів-освітян виділяється постать педагога й поета К. Вагилевича, який народився в с. Ясені поблизу Калуша на Прикарпатті. Під час Першої світової війни потрапив до російського полону, після чого відбував покарання в Польщі. У 1920 р. К. Вагилевич навчається в Карловому університеті в Празі (Чехословаччина), а згодом працює вчителем на Закарпатті.

Вірші, що ввійшли до збірки «Україна непоборна», написані впродовж 1927–1939 років і друкувалися під псевдонімом К. Чуга в журналі «Наша земля» (редактор В. Гренджа-Донський). Місця їх написання (Хуст, Волове, Нересниця, Широкий Луг, Новоселиця, Дубове, Рахів, Ясеня, Ділове) свідчать про переважно закарпатські мотиви. Внутрішнім композиційним образом виступає «уявна» непоборна Україна, яка часто обмежується поетом тим клаптиком української землі, з яким пов'язана його доля. Саме тому головним героєм книги постає Верховина 20–30-х років з її людьми й природою.

Його ідеал – український патріот – цілеспрямована вольова особистість, що впевнено крокує до поставленої мети, долаючи всі перешкоди:

На світі цім Volentem fata ducunt,
Nolentem trahunt. Сестри і брати!
Затямте цю незрівняну науку –
Охоче йдіть до ясної мети.
Не ждїть, що доля на візок обставин
Вас висадить, ще й стане вас тягнуть...
Затямте, що nolentem fata trahunt...
Охочим же сам Бог рівняє путь [3, с. 21].

У його виховному ідеалі – власне розуміння просвіти, рідної школи для піднесення національної свідомості молоді. Це поет висловлює у віршах «Верховині», «Сваволя», «Українським дітям».

У діалозі між учителем і батьками учнів, розгорнутому в поезії «Родичівська рада», К. Вагилевич наголошує, що одна з найбільших перешкод для духовного розвитку верховинця – його ж неосвіченість:

– Панове газди! Першого, в вівторок,
Почнеться школа. Пам'ятайте всі...
– Добре панові казати,
А хто піде за ягняти? [3, с. 39].

Загальновідомо, що в означений історичний період на Закарпатті постійно порушувалося мовне питання, проводились так звані «мовні плебісцити». Поет відчував, що все це згодом матиме негативні наслідки, про що з сумом писав у вірші «Продове діло»:

А чим же нині можуть оправдати
Свої декрети іроди прокляті?
Що нашим дітям, бідним небожатам,
Живцем язика хочуть виривати? [3, с. 29].

Вважаємо за потрібне відповісти на можливе запитання: чи має К. Вагилевич стосунок до Івана Вагилевича з «Руської трійці»? Так, це його знаменитий родич, якому й присвячує далекий небіж свою «Україну непоборну»: «Пам'яті Івана Вагилевича (1811–1866), що мовою Русалки Дністрової Р.Б.1837 з М. Шашкевичем та Я. Головацьким Галицьку Землю до життя нового пробудив» [3, с. 1].

Висновки. Таким чином, зміст виховного національного ідеалу у творах закарпатських письменників-освітян 20–30-х років ХХ ст. у вираженій у художніх образах учителя-інтелігента (А. Волошин), істинного християнина (А. Волошин), селянина-трудолюбця (Марійка Підгірянка), відважного бунтаря (Ю. Боршош-Кум'ятський), українського патріота (К. Вагилевич). Всі вони наділені найкращими загальнолюдськими якостями й спрямовані на виховання національно свідомої, патріотично налаштованої молоді. Зміст національного ідеалу в художніх текстах педагогів розк-

ритий через такі напрями виховання, як інтелектуальне, моральне, естетичне, трудове, релігійно-духовне, що сприяли формуванню моральних переконань, активної життєвої позиції, почуття патріотизму, громадянськості, прищеплювали українську ментальність.

Завдяки чітким зразкам виховного національного ідеалу література допомагала усвідомлювати життя в його найважливіших суспільних проявах, розвивала здатність глибше пізнавати себе й проникати в духовний світ інших людей. Художня література цієї доби стала дороговказом у виборі життєвих орієнтирів молоді інтелігенції передвоєнного Закарпаття. Художнє слово сприяло масовій участі прогресивних сил у творенні Карпатоукраїнської держави (1939 р.), захисту її інтересів у боротьбі з угорськими окупантами та причетності до визвольних українських змагань загалом.

Виховний національний ідеал, вироблений літераторами-освітянами 20-30-х років ХХ ст. і доповнений кращими рисами нашого сучасника завдяки таланту письменників нинішнього Закарпаття, необхідно раціонально використовувати в педагогічному процесі з української літератури, позакласного читання, народознавства, краєзнавства як засіб виховання в учнівській молоді естетичних смаків та уподобань, ціннісних життєвих орієнтацій, формування їх світогляду, національної свідомості та особистісних високоморальних рис характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боршош-Кум'ятський Ю. З наказу роду / Ю. Боршош-Кум'ятський. – Севлюш, 1938. – 52 с.
2. Боршош-Кум'ятський Ю. Кров кличе / Ю. Боршош-Кум'ятський. – Прага, 1938. – 68 с.
3. Вагилевич К. Україна непоборна / К. Вагилевич. – Прага, 1941. – 108 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
5. Волошин А. Твори [Видання підготували: О. Мишанич, П. Чучка]/Августин Волошин. – Ужгород: Гражда, 1995. – 447 с.
6. Волошин А. Наша задача / А. Волошин // Підкарпатська Русь. – 1925. – № 1. – С. 1 – 2.
7. Волошин А. Педагогіка и дидактика / На правах рукопису/А. Волошин. – Ужгород, 1935. – 80 с.
8. Довгаль С. Шляхом поступу / Степан Довгаль//Учитель – 1931. – № 7 – 8. – С. 158 – 171.
9. Крушельницький А. Національне питання в шкільництві на Прикарпатті / Антін Крушельницький // Нова громада. – 1923 – № 3 – 4. – С. 54 – 60.
10. Кухта М.І. Закарпатоукраїнська література 20 – 30 рр. ХХ ст.: пошук виховного ідеалу/М.І. Кухта. – Ужгород: Полічка «Карпатського краю» (№1(82)), 1998. – 92 с.
11. Підгірянка М. Золота колісничка/Марійка Підгірянка. – Ужгород: Полічка «Карпатського краю», 1991. – 24 с.

M.I. Kukhta

Educational national ideal in the works of Transcarpathian writers-educators of the 20-th and 30-th years of the twentieth century

Summary. The article reveals the content of the educational national ideal in the works of Transcarpathian writers-educators of the 20-30's of the 20th century, whose purpose is the formation in the youth of national consciousness and Ukrainian self-identity during the period of the region's entry into Czechoslovakia.

The analysis of artistic images was carried out on the basis of the isolation of educational ideals that were introduced into the pedagogical process of the school at that time through the following directions of development: intellectual, moral, aesthetic, labor, religious-spiritual, patriotic ones. The role of the writers-educators of the studied period (Y. Borshosh-Kumyatsky, K. Vagilevich, A. Voloshin, M. Pidhryanka) in the formation of the young intellectuals of pre-war Transcarpathia is revealed.

Key words: educational ideal, artistic image, literary process, writers-educators.

Одержано 20.03.2018 р.